

Bevezetés a Bibliai régészetbe

A régészet fogalma (archeológia = görög archeo + logosz)

A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározása szerint: „A régi korok anyagi kultúrájával, illetve annak tárgyi emlékeivel foglalkozó tudomány” (Magyar Értelmező Kéziszótár 2. kötet, Akadémia, Budapest, 1982. 1153.o.) Pontosítva a fogalmat: az **emberi** múlt és kultúra **szisztematikus vizsgálata az anyagi emlékek (leletek)** alapján. Azaz a régészet az emberiség történelmének múltját kutatja az írott történelem előtti (prehisztorikus) kortól a középkorig. Vizsgálati módszere szisztematikus, azaz a régészek meghatározott módszerek segítségével, meghatározott kérdésekre keresik a választ: a föld alatt (leletmentés, vagy tervásatás), a föld felszínén (terepbejárás), a víz alatt (víz alatti régészet) és a levegőben (légifotózás). A vizsgált *ember alkotta objektumok* (ház, vár, sánc, templom, kemence, cölöplyuk, tárológödör stb.) *tárgyak* (kerámia, fegyver, ékszer stb.), az ember által nem tudatosan hátrahagyott *régészeti jelenségek* (ösvény, égésréteg, hulladékgyödör) és a *környezeti leletek* (állatcsont, növényi magvak, pollenek stb.) együttesen alkotják a régészet tárgyát. A régészeti kutatás lehet előre tervezett;

- egy adott földrajzi terület régészeti múltjának feltérképezése a felszínen megfigyelhető maradványok és jelenségek alapján (terepbejárás)
- egy már ismert régészeti lelőhely tervezett, jól dokumentált, szakszerű feltárása több ásatási szezonban, többféle tudomány szakembereinek segítségével (tervásatás) vagy lehet ún. leletmentés:

- amikor egy régészeti tárgy vagy objektum véletlenül kerül elő és az adott feltárás arra irányul, hogy az előkerült leleteket biztonságosan kiemeljék, megvizsgálják.

A régészeti kutatás fókuszában az emberi múlt áll: kik (antropológia), mikor (kronológia) és hogyan (néprajz) használták az előkerült, múltbeli leleteket. A tárgyak, objektumok, jelenségek és környezeti leletek azonban nem csak önmagukban, de összefüggéseikben is fontosak. Milyen volt egymáshoz való viszonyuk, hogyan és miért változtak meg térben és időben haladva.

Míg a 19.-20. század első felének régészei alapvetően a tárgyakra és objektumokra koncentráltak (tipológia és kronológia kialakítása), az 1960-as évektől elterjedő „új régészet”-ben maga az ember került a vizsgálatok középpontjába. Milyenek voltak, mit, ettek, hogyan

éltek, milyen volt a társadalmuk, emberi kapcsolataik, ismereteik, hitviláguk stb. Egyfajta „megkövesedett néprajzi módszer” alkalmazása az emberi múlt teljes komplexitásában való feltárására.

A Bibliai régészet fogalma

A bibliai régészet tárgya minden, a Biblia eseményeihez, történeteikhez, kapcsolható régészeti lelet vizsgálata. Szűkebb értelemben csak az Ószövetség régészetét értik alatta (kb. ie. 2000-586-ig), tágabb értelemben – főként keresztény körökben – kialakult az Újszövetség régészete is. (Jézus kora és az apostoli kor kb. nagy Heródes uralkodásától János apostol haláláig.)

Néhány további alap fogalom

KRONOLÓGIA

Az idő mérésének tudománya. A régészeti kutatás egyik legfontosabb sarokköve. Egy régészeti lelet csak akkor értékelhető tudományosan, ha datálható. Kétféle keltezési módszer létezik:

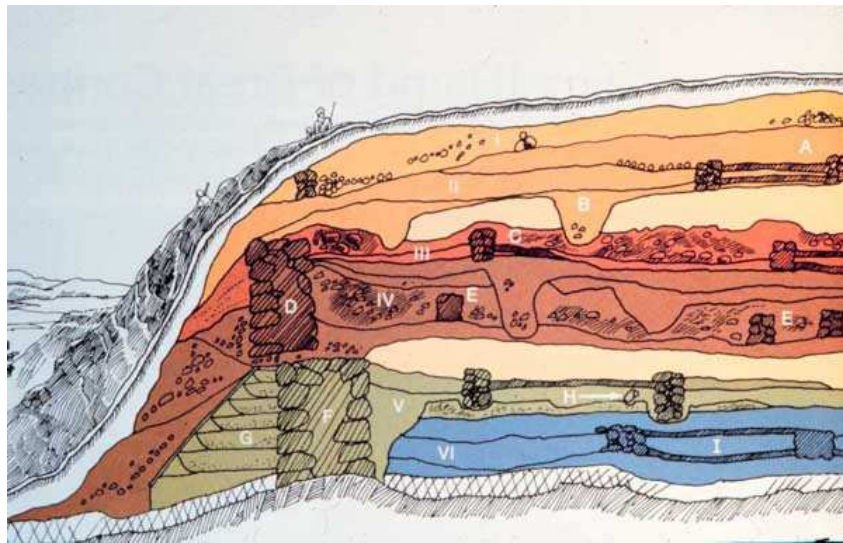
- **relatív kronológia:** a sztratigráfia alapján kialakított tárgytípológiai sor. Azaz – leegyszerűsítve- bizonyos tárgytípusok mélyebben kerülnek elő a földrétegekből (régebbiek), mint mások.
- **abszolút kronológia:** pénz, felirat, vagy fizikai módszerek (pld. C14 = radiokarbon módszer, fa évgyűrűs kormeghatározó módszer = dendokronológia; kálium-argon módszer a szervesetlen anyagok kormeghatározására) segítségével egy konkrét, abszolút idő, azaz dátum meghatározása

RÉGÉSZETI KULTÚRA

„Leletek és lelőhelyek **földrajzilag és korbelileg** egymással összefüggő közös sajátosságokat mutató köre, ami a kor embere tárgyi és szellemi életének egységes egészére utal” (Ilon Gábor-Ugry István: Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe, Pápa, 1995. 9. o.) A régészeti kultúrák általában egy kiemelkedő lelőhely, vagy a legelső előfordulási hely alapján kapják nevüket.

SZTRATIGRÁFIA

Rétegtan. A földben egymásra rakódott rétegek szakszerű vizsgálata: a rétegek egymástól való elkülönítése, az egyes leletek rétegekbe való sorolása, egy adott földrajzi lelőhely rétegtanának – így a benne talált leletek időbeli sorrendjének - pontos meghatározása és dokumentálása. „A relatív keltezés szempontjából legfontosabb alapelv az, hogy az alsóbb réteg rakódott le először, s ezért korábbi, mint a fölötte húzódó réteg. A rétegek egymást követő sora relatív kronológiai sorozatot alkot a legkorábbtól (legalsó) a legkésőbbiig (legfelső).” (Colin Renfrew-Paul Bahn: Régészet, Osiris, Budapest, 1999. 112.o.)

TELL

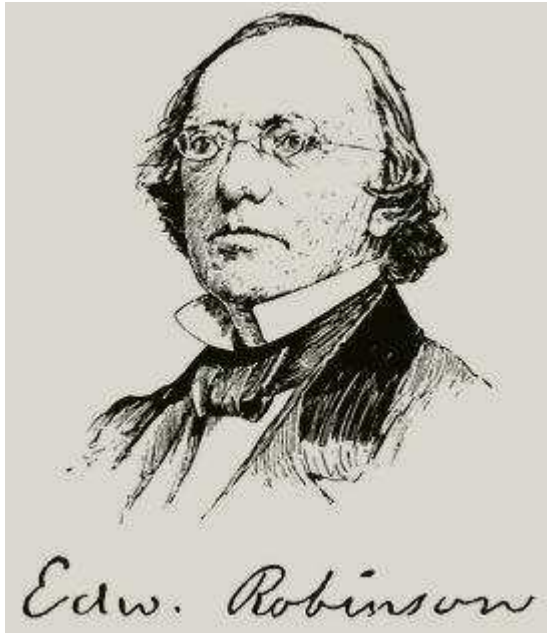
A folyamatosan, hosszú ideig egy helyben megtelepedő emberi lét által kialakított mesterséges lakóhalom. Az elnevezés az arab tell (rom) szóból ered, mivel az első telleket a Közel-Keleten tárták fel, ahol ez egy nagyon jellegzetes településforma volt az ókor idején.

TIPOLÓGIA

Egy adott régészeti tárgy, vagy objektum szakszerű leírása, térbeli és időbeli változatainak vizsgálata. A tárgyleírásban a régészek szakszavakat használnak pld. a technológia, forma, szín, tapintás, díszítés stb. bemutatására. Az adott régészeti tárgy vagy objektum időbeli változatai ún. tipológiai sort adnak.

A Bibliai régészet kutatástörténete (Grüll Tibor nyomán)

A 16–17. században megnövekedett az érdeklődés Palesztina természetföldrajza iránt, amely egyfajta antikvárius jellegű gyűjtőmunkával társult: az angol RICHARD POCOKE (1738), vagy a francia FRANÇOIS VOLNEY (1783–85) Palesztina területén először gyűjtöttek tárgyi emlékeket (feliratok, cserepek).

Edward Robinson (1794-1863)

A 18. század végétől olyan kutatók tűntek fel a „Szentföldön”, akik már nem érték be a templomok meglátogatásával. Ők az *igazi* szent helyeket akarták megtalálni. Közülük egyre többen tanultak meg ókori keleti nyelveket, és kialakult a „bibliai földrajz” tudományága is. (EDWARD ROBINSON és ELI SMITH misszionárius utazásai 1838-ban a Sínai-félszigeten és Palesztinában.) E. Robinson a Szentföld feltárását az elveszett kincs megtalálásához hasonlította:

„Ez az első kísérlet, hogy felnyissuk a bibliai földrajz és történelem Szentföldön heverő kincsestárát: azokat a kincseket, amelyek korszakok óta felfedezetlenül hevernek, és úgy betemette őket a századok pora és piszka, hogy pusztá létezésükről is megfeledkeztek” — írta 1841-ben. Robinson 1838 és 1851 között több mint kétszáz, évszázadok óta elfelejtett bibliai helyet azonosított. Felismerte, hogy a héber helynevek tovább éltek az arámi, majd az arab helynevekben. ALBRECHT ALT, a neves német hebraista Robinson első útjának centenáriumán kijelentette: *„Robinson lábnyomai örökre eltemették nemzedékek tévedéseit.”*

A 19. század második felében az európai nagyhatalmak fokozódó közel-keleti gazdasági és politikai szerepvállalásával együtt megjelentek a különféle vallási és kulturális missziók. A század végére valamennyi nagyhatalom felállította a maga speciális „szentföldi” feltárásokkal foglalkozó régészeti társaságát (*Palestine Exploration Fund*, 1865; *Palästina Verein*, 1878; *École Biblique et Archéologie*, 1890; *American Palestine Exploration Society*, 1870–75; *American School of Oriental Research*, 1900). Nem meglepő, hogy az egyes társaságok a nemzeti politikai érdekek metszéspontjában álló helyeken kutattak: a britek a Szezi-csatorna közelében a Sínain; az amerikaiak Transzjordániában; a franciák Jeruzsálemben; a németek Galileában és a Jezréel-völgyben, ahol vasúti érdekeltségeik voltak. Felfedezéseik az adott nemzet dicsőségét szolgálták.

A századforduló után a régészet feltárási módszerei is pontosabbá váltak: beindult a kutatás, a rétegtani megfigyelés a legjelentősebbnek ígérkező *tell*-eken. A legkorábbi eredményes kutatások a következők voltak:

- W. FLINDERS-PETRIE és FREDERICK BLISS *Tell el-Hesi* 1890–94 (ez volt az első szisztematikus régészeti munka egy *tell*-en talán a bibliai Eglonban);
- R. A. S. MACALISTER *Gezer* 1902–09 (komoly publikáció, amely segítséget nyújtott a későbbi kutatóexpedíciók leleteinek beazonosításához);
- GOTTLIEB SCHUMACHER és C. WATZINGER (német) *Megiddo* 1902–05;
- ERNST SELLIN (osztrák) *Ta'anach* 1902–10 és *Jerikó* 1910–14.

A régészeti kutatások intenzitásában igazi változás akkor következett be, amikor Palesztina az első világháború során angol mandátumterületté vált. A *Palestine Department of Antiquities* meghatározta a kutatások standardját és listát állított össze a védett és kutatható helyekből. A két világháború közötti kutatások a palesztinai régészet aranykorát jelentették:

- Palestine Exploration Fund: *Askelon* 1920–21;
- University of Chicago Oriental Institute: *Megiddo* 1925–39;
- University of Pennsylvania: *Bét Seán* 1921–33;
- British School of Archaeology: *Samaria* 1931–35.

Ezek a feltárások egyben nagyméretű vállalkozások is voltak, amelyek alapvetően különböztek a háború előtti feltárásoktól. Megnőtt a finanszírozás (ezáltal a megbízó) szerepe; de kialakultak az első professzionális stábok is; a publikációk standardizálódtak; kezdett kialakulni egy bevett kronológia.

W. F. Albright (1891-1971)

WILLIAM FOXWELL ALBRIGHT a bibliai régészet úttörője és az amerikai palesztina-kutatás spiritus rectora, mélyen hitt a Biblia történetiségében (egy misszionárius család gyermeke volt). Albright ásatásai szemben az egyetemekével főleg önkéntesekre, pl. egyetemistákra épültek, ezáltal sokkal olcsóbbak voltak és nagyobb hatásfokkal dolgoztak. Kisebb helyeken kezdett el kutatni (*Tell el-Ful* 1922–23, 1933; *Bétel* 1927; *Tell Beit Mirsim* 1926–32), amelyeket a bibliai szempontokat alapul véve választott ki. Legfőbb érdeme a tereprégészet, a bibliakutatás, a történeti földrajz és az általános közel-keleti tudományok egységbe ötvözése. Albright tanítványai a jeruzsálemi ASOR intézet (The American Schools of Oriental Research) körül tömörültek (ennek volt igazgatója Albright a 20-as, 30-as években), pl. NELSON GLUECK és G. ERNEST WRIGHT, de a bibliai régészet izraeli pionírjai is nagyrészt az ő köréből kerültek ki: BENJAMIN MAZAR, SHMUEL YEIVIN, YIGAEEL YADIN, NAHMAN AVIGAD és YOHANAN AHARONI személyében. Albright 1958-ig működött a John Hopkins University professzoraként. A bibliai régészet fogalmát így határozta meg: „A »bibliai régészet« elnevezést leszűkíthetjük Palesztinára, vagy kiterjeszthetjük mindarra, ami a Bibliát bármilyen mértékben is illusztrálja. Ebből következően én a »bibliai régészet« elnevezésen valamennyi bibliai országot értem – Indiától Spanyolországig és Dél-Oroszországtól Dél-Arábiáig –, és ezeknek az országoknak a teljes történelmét kb. Kr. e. 10.000-tól egészen napjainkig.”

1935-ben jött létre a jeruzsálemi Héber Egyetemen belül a régészeti intézet, amely zsidó szakembereket képzett professzionális szinten. 1920-ban megalakult a *Palestine Oriental Society*, amelyben főleg muszlim és keresztény tudósok tömörültek, akik Palesztina néprajzát és kulturális antropológiáját akarták feltérképezni.

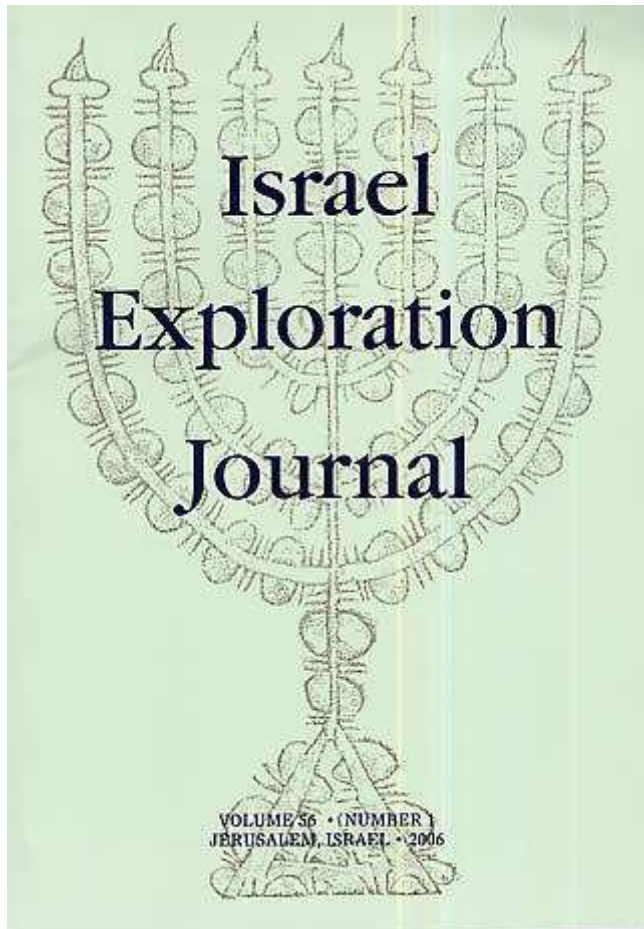

Kathleen Kenyon (1906-1978)

A közel-keleti ásatási módszerek pontosítása, a kronológia és sztratigráfia finomítása K. KENYON angol régésznő nevéhez fűződik. Édesapja Frederic Kenyon a British Museum igazgatója volt, ő maga az Oxfordi Egyetem régészeti társaságának első női elnöke lett. 1931-ben került ki először a Közel-Keletre, részt vett Szamária feltárásán. Az ásatás során fellépő rétegtani problémák kiküszöbölésére egy angol metodikát, az M. Wheeler által kidolgozott hálós módszert vezette be, amely a falak és rétegek egymáshoz viszonyított pontos megfigyelésén és dokumentálásán alapult. Később hosszú éveken keresztül ásatásokat vezetett Jerikóban és Jeruzsálemben. A British School of Archaeology in Jerusalem tagja, később elnöke lett. Az intézetet 2003-ban Kenyon Institute-nak nevezték át.

Az arab lázadások és a függetlenségi háború alatt de facto szüneteltek a feltárások. Jordánia megalakulása (1950) után ott főleg külföldiek kutattak, de 1956-ban a jordánok átvették az ellenőrzést a feltárások felett. Izraelben 1948-ban alakult meg a kulturális és oktatási minisztérium alá rendelt *Department of Antiquities*, amelynek első ásatását BENJAMIN MAZAR vezette *Tel Qasile*-ban, Tel Aviv közelében (1948–51, 1956). 1950-ben megalakult az *Israel Exploration Society*, amely átvette a vezető szerepet a feltárásokban: ahogy egyre több és több

tell-t tártak fel, az ásatásokon való részvétel valóságos „nemzeti rituálévá” vált Izraelben: diákok, katonák, nyugdíjasok és külföldi látogatók vettek benne részt tömegesen.

Az 1967-es háború ismét megváltoztatta a régészeti feltárások jellegét. A Nyugati Part elfoglalása után a Jordán-folyó mindkét oldalán hatalmas méretű ásatások indultak meg, amelyek időben a paleolitikumtól az oszmán időszakig tártak fel lelőhelyeket. A 70-es, 80-as években nagy nemzetközi vállalkozások születtek (*Tell Hesi, Lahav, Akko, Caesarea, Tell Miqne-Ekron, Tel Dor*), amelyek részben még ma is folynak. Ugyanakkor mind Izraelben, mind Jordániában nagymértékben megnövekedtek a helyi régészeti intézetek. (Izraelben ekkor állították fel a régészeti tanszékeket Jeruzsálem és Tel Aviv mellett Haifában, a Bar Ilan és a Ben Gurion egyetemen.) Ma már olyan mennyiségű régészeti leletet őriznek az *Israel Antiquities Authority* raktáraiban, hogy az anyag szinte áttekinthetetlené vált. Ugyancsak megnőtt a régészeti, epigráfiai és numizmatikai folyóiratok száma, amelyek hónapról hónapra teszik hozzáférhetővé a tudományos eredményeket a világ számára.

Felhasznált irodalom (egyben ajánlott is)

Grüll Tibor bibliairegeszet.blog.hu (bibliai régészet kutatástörténete)

Ilon Gábor-Uggy István: Bevezetés a Kárpát-medence régészetébe, Pápa, 1995

Moorey, P.R.S.: A Century of Biblical Archaeology, Westminster/John Knox Press, Louisville, Kentucky, cop. 1991.

Renfrew, Colin-Bahn, Paul: Régészet, Osiris, Budapest, 1999

sirasok.blog.hu